

доц. др **Предраг Драгутиновић**
Православни богословски факултет
Катедра за Свето Писмо Новог Завета
Београд

Значај критике текста за српске преводе Новог завета

Део први: Теоријска поставка

Приложени рад* надовезује се на претходни програмски текст у коме су скицирани задаци и циљеви пројектне теме.¹ Нудећи једну ретроспективу, вредновање и будуће перспективе књижевних форми тумачења Новог завета у српској теологији, природно је отпочети од фундаменталних питања. Једно од њих је свакако питање облика изворног текста Новог завета.² Новозаветни грчки текст није јединствен, изворници појединачних списа су изгубљени. Текст нам је предат кроз мноштво рукописа који садрже мања или већа одступања.³ Питање је дакле, на ком, из рукописа реконструисаном, грчком тексту Новог завета треба да буду базиран преводи на савремене језике? Са овим питањем је такође уско повезано питање преводичевог херменеутичког позиционирања у односу на научну дисциплину критике текста. Зашто је она важна? Како функционише? Који су њени домети и лимити?

Тежња за текстовима што приближнијим изворним рукописима Новог завета природна је потреба тумача Библије. На тај начин се пројављује одговорност према Светом писму и његовој поруци. Установљавање грчког текста са кога треба преводити на савремени језик примарни је и фундаментални задатак сваког преводаца или групе преводаца. У наредним прилозима покушаћемо 1) да понудимо кратак преглед историјата научне дисциплине критике текста, 2) да укажемо на

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Уп. П. Драгутиновић, „Књижевне форме тумачења Новог завета и њихова рецепција код српских тумача“, у: Б. Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати* 10 (2011), 13–25.

² Исто, 21.

³ Види ударне радове на тему историје текста Новог завета: R. F. Hull Jr., *The Story of the New Testament Text. Movers, Materials, Motives, Methods, and Models*, SBL Resources of Biblical Study 58, Atlanta 2010; B. M. Metzger – B. D. Ehrman (прир.), *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, Oxford University Press, New York – Oxford 2005; B. D. Ehrman – M. W. Holmes, *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis*, Studies and Documents 46, Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1995. Савремени читалац се о актуелним истраживањима на пољу критике текста редовно може информисати у часопису *TC: A Journal of Biblical Textual Criticism*. Овај часопис излази на годишњем нивоу од 1996. Прилози су лако доступни on-line на интернет презентацији часописа.

значај јасног и разложног опредељења за одређени грчки текст који се сматра најближим изворним списима Новог завета, 3) да скицирамо основне увиде и принципе на којима теоријски и практично почива критика текста као научна дисциплина, 4) да илуструјемо ситуацију у погледу критике текста и српских превода у српској новозаветној науци 20. века и коначно 5) да понудимо ширу платформу на којој би требало промишљати будући однос критике текста и српских превода.

Критика текста у прошлости и критичка издања Новог завета

Све до проналаска штампарије у 16. веку продукција књига вршила се преписивањем. Готово у свим случајевима оригинални спис аутора био је изгубљен непосредно после настанка. Оно што остаје је мноштво преписа оригинала који се врше од различитих преписивача, са различитим компетенцијама, на различитим местима, у различитим епохама. Уочавање проблема различитих преписа, као и покушај његовог решења потичу из периода античке Грчке и суштински су везани за традирање хомеровских епова. Наиме, песници који су јавно рецитовали Хомерове епове имали су обичај да мењају поједина места у циљу ефикасније изведбе. Последица је настанак извесног броја „градских издања“ Хомера која су чувана у градским центрима и по којима су настајали приватни преписи. Такво стање довело је до научне критике текста чији је циљ био да установи који је од хомеровских преписа који циркулишу најближи оригиналу. Почети критике текста везују се за Александрију. Управници тамошње библиотеке трудили су се да набаве што више поузданијих преписа Хомерових епова. У 3. веку је учени библиотекар Зенотот из Ефеса поредио многе преписе у циљу успостављања изворног текста Илијаде и Одисеје. Његов рад обухватао је четири врсте интервенције: 1) отклањао је стихове које је сматрао неаутентичним, 2) поједине је маркирао као сумљиве, али их је остављао у свом издању, 3) мењао је поредак стихова и 4) уносио је нова читања која нису била опште распрострањена. Рад на критици текста наставили је Аристофан из Византа и Аристарх са Самотракија који су дали значајан допринос развоју ове науке.⁴

Интерпретација једног текста у антици вршила се по редоследу устаљеном од граматичара: најпре се текст читао (*ἀναγνώστικόν*), потом тестирао у погледу интегритета, што је подразумевало рад на критици текста (*διορθωτικόν*), потом тумачио у погледу вокабулара, синтаксе, стила, што је обично резултирало једном сумарном парафразом текста (*ἐξηγητικόν*) и коначно су се износили естетски и морални аспекти текста (*κριτικόν*).⁵ Дакле, после гласног читања текста следио је поступак који је имао за циљ да изврши рецензију и уопште да конституише текст који треба тумачити. Антички граматичари бавили су се углавном варијантама текста, тј. упоређивали су рукописне варијанте и тежили изналажењу изворног читања. Хришћани су се такође спорадично бавили критиком текста.⁶ У том погледу је нарочито предњачио Александријац Ориген који је саставио чувену „Хексаплу“

⁴ В. М. Metzger, *Der Text des Neuen Testaments. Eine Einführung in die neutestamentliche Textkritik*, Kohlhammer, Stuttgart 1966, 149–150.

⁵ Уп. Ch. Schäublin, „Zur paganen Prägung der christlichen Exegese“, у: J. van Oort – U. Wickert (прир.), *Christliche Exegese zwischen Nicaea und Chalcedon*, Kok Pharos, Kampen 1992, 171–172.

⁶ Уп. на пример Евсевије Кесаријски, *Црквена историја* V 28, 13–19.

која је представљала поређење различитих превода. Питање је да ли је Ориген икада намеравао да изда један критички текст Новог завета, али је он свакако увиђао разлике у рукописима које је опширно коментарисао и покушавао да реши у својим егзегетским радовима.⁷

Прво критичко текста издање Новог завета представља комплутенска полиглота (Polyglotta Complutensis) из 1514. године, названа тако по граду Комплутум у Шпанији. Ово издање Библије назива се полиглота пошто нуди грчки и латински текст. Грчки текст базиран је на више византијских рукописа који су пажљиво поређени. Издање новозаветног текста које је критички приредио Еразмо Ротердамски 1516. такође је базирано на минускулним византијским рукописима. Овај Еразмов текст служио је као предложак са кога су настали многи преводи на народне језике европских народа. На основу другог издања 1519. уследио је и превод Мартина Лутера, коме ја раније приређена шпанска полиглота била непозната. Четврто издање коригованог Еразмовог текста из 1551. године први пут доноси поделу библијског текста Новог завета на стихове.⁸ То је први текст подељен на главе и стихове на начин на који је то данас познато и распрострањено. Од Еразма и његовог наследника на основу византијских рукописа приређен грчки текст Новог завета у науци је познат као *textus receptus*.

Од 18. века почињу да се поред византијских рукописа консултују и други типови текста и да се међусобно пореде. После много рада на том пољу тек године 1831. *textus receptus* бива напуштен и реконструкција грчког текста Новог завета почиње да се врши на другој основи. Тако, на пример, Константин Тишендорф 1869–1872. издаје грчки критички текст на основу Синајског кодекса. Међутим, прво критичко издање које се базирало на *поређењу рукописа из више шкских шексиа*⁹ (дакле не само византијских рукописа или појединачних кодекса) приређују Весткот–Хорт 1881–1882. Веома значајна издања критичког текста су надаље приредили Херман фон Соден и за нас интересантан, пошто се превод Емилијана Чарнића на српски базира управо на њему, Августин Мерк (прво издање из 1933, девето из 1964)¹⁰, као и Еберхард Нестле. Ова издања су у потпуности избацила *textus receptus* из црквене и научне употребе. Нарочито је важан *Novum Testamentum Graece* Еберхарда Нестлеа из 1898. који је сумирао рад на критици текста 19. века. Године 1927. његов син Ервин Нестле је у критичком апарату сваку варијанту нотирао рукописом из кога потиче. То је била новина, пошто су ранији приређивачи варијанте нотирали само називом ранијих приређивача који су се одлучивали за њих. Од 21. издања 1952. године Курт Аланд је саприређивач Нестле издања и од тада се критички апарат константно обогаћује и проширује.

⁷ Metzger, *Text*, 152. Уп. на пример: „Многе разлике међу рукописима (Еванђељима) настале су или због непажње појединих преписивача или због бестидне дрскости других. Или се нису старали да оно што су преписали накнадно коригују или су по сопственом нахођењу исправљали или отклањали“ (*Comm in Mt 15,14* на 19,16: GCS 40, 387, 28-388, 7).

⁸ Подела на главе постојала је у већини грчких рукописа (нотирано у издањима Нестле-Аланда на маргини бројевима у курзиву 1,2,3,4 итд.). Данашња подела на главе потиче из 1203. када је извршена у оквиру Вулгате од стране Стефана Лангтона.

⁹ О типовима текста види ниже.

¹⁰ О овоме издању биће више речи у следећем прилогу.

Године 1966. појавило се једно посебно, ново издање критичког текста Новог завета, Greek New Testament (GNT) у коме су учествовали многи значајни истраживачи новозаветног текста, између осталих и професор Новог завета у Солуну Јоанис Каравидопулос. Готово идентичан тим научника приредио је и 26. издање Нестле-Аланда, чак је приређени текст идентичан са трећим издањем GNT. Подухват овог научног, интерконфесионалног тима је од великог значаја за хришћанску екумену и заједничке библијске студије. Он је показао да истраживачи разних конфесија могу научно да се баве својим фундаментом вере, Светим писмом Новог завета. Он је такође показао да су научници у стању да дођу до извесне сагласности по питању облика новозаветног текста: заједнички научно-истраживачки рад резултирао је једним данас општепрохваћеним текстом Новог завета који се сматра најближим изворнику. Веома је важно нагласити да се Нестле-Аланд и GNT сматрају текстовима који треба да чине основу за сваки превод на савремени језик што углавном и јесте случај. Године 1993. појавило се и 27. издање Нестле-Аланда које је у погледу текста идентично са 26., осим што је проширен критички апарат.¹¹ У широкој употреби данас је електронско критичко издање које је у оквиру SBL (Society of Biblical Literature) приредио М. В. Холмс (M. W. Holmes). Ово издање је рађено по сличном принципу као Нестле-Аланд; консултован је велики број ударних сведочанстава и штампаних издања. Интересантно је да се ово издање разликује од Нестле-Аланда на чак 540 места.¹²

Рад на критици текста се наставља. Институт за текстолошка истраживања у Минстеру (Немачка) окупља стручњаке који се баве критиком текста и труди се да успостави интензивну сарадњу и са другим институцијама, као на пример у последње време са Институтом за издавање религијских текстова из Бирмигема (Велика Британија) у циљу што ефикаснијег проучавања новозаветних рукописа.¹³

Теолошко-научни значај кријшћике тхексѿа

Чињеница да постоји мноштво међусобно различитих рукописа новозаветних текстова указује на неопходност њиховог научног вредновања и потребу трагања за што боље посведоченим варијантама текста. Са становишта хришћанске теологије ова чињеница се може сагледавати као људска страна или људска слабост богоноадахнуте Речи Божије. Људи су библијске текстове преписивали, традирали кроз историју и у том процесу је неумитно морало доћи до грешака и пропуста. Данас не постоји простор ни за превелики оптимизам, у смислу да можемо доћи баш до

¹¹ Више о историјату критике текста уп. P. Pokorný – U. Heckel, *Einleitung in das Neue Testament. Seine Literatur und Theologie im Überblick*, Mohr Siebeck, Tübingen 2007, 106–113. За појединачне теме уп. K. Aland, *Studien zur Überlieferung des Neuen Testaments und seines Textes*, de Gruyter, Berlin 1967.

¹² *SBL Greek New Testament*, поред тога што је електронски доступан широкој јавности, има поједностављен критички апарат који зарачунава основну рукописну традицију и претходна штампана издања. У изради једног будућег српског превода Новог завета базираног на критичком тексту, SBL издање свакако треба озбиљно бити узето у разматрање, како у погледу текстуалних решења, тако и у погледу модела. О овоме ће бити више речи у наредним саопштењима. Вредно је помена и то да је SBL издао и *The SBL Handbook of Style. For Ancient Near Eastern, Biblical, and Early Christian Studies*, Peabody MA 1999. Овај приручник је тренутно незаобилазни водич кроз научно бављење Библијом и раном историјом Цркве, пошто детаљано нуди сва формална упутства за израде научних радова.

¹³ У припреми је заједничко издање критичког текста Еванђеља по Јовану.

изворних текстова, оног облика текста који су изнедрили новозаветни писци, нити пак за превелики песимизам, у смислу да је изворни новозаветни текст за нас неповратно изгубљен и да су сви покушаји његове реконструкције узалудни.¹⁴ Задатак критике текста пре треба сагледавати као труд да се наслеђена текстуална традиција сакупи, упореди и вреднује. Овај труд нема амбицију да понуди један новозаветни текст који ће прогласити изворним, нити пак представља пуки схоластицизам истргнут из реланости црквеног живота. Истраживање библијског текста представља „нашу одговорност како према предању, тако и према генерацијама које долазе“.¹⁵ Вредно је напоменути да критика текста, поред тога што не претендује на научну објективност, све више бива хеременутички осмишљавана, у смислу да се одређени рукописи проучавају као сведоци извесних гџбања у црквеном животу, дакле као посредни историјски извори за догађаје, прилике, тенденције. С друге стране, подаци које поседујемо из историје Цркве могу бити веома корисни за објашњавање појава у рукописној традицији одређене епохе.¹⁶ Критика текста се, дакле, не своди на механичке одлуке за и против неког читања, већ представља креативан уплив у Wirkungsgeschichte (историју учинка) новозаветног текста.

Из свега наведеног јасно је да је критика текста у основи неупитна научно-теолошка дисциплина. Она је вековима развијала научне принципе и критеријуме по којима се тражио приступ изворном тексту. Критичко издање текста може се вршити на више начина и тиче се не само научног рада, већ и богослужбене употребе. Да ли наука данас црквама треба да понуди један текст чија је употреба посвећена у прошлости, тј. који је читан и тумачен на богослужбеним сабрањима, и на тај начин остане некако у ланцу црквеног предања? Или пак наука треба да, на основу савремених налаза и околности, црквама понуди један нови текст, који као такав никада није могао бити употребљаван на богослужбеним предањима? У том смислу постоје два могућа приступа:

1) Рад се може одвијати на једном древном, поузданом рукопису, као што је то на пример учинио Тишендорф са Синајским кодексом. Тако се избегава продуковање једног новог текста, другачијег од свих познатих. И данас постоје предлози да се одустане од реконструкције хипотетичког изворног текста и да се припреми једно издање у чијој би основи био један древни, поуздан рукопис, док би се одсту-

¹⁴ О томе да је изворни новозаветни текст неповратно корумпиран од стране преписивача који су се руководили сопственим теолошким и црквено-политичким интересима уп. В. Ehrman, *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, Harper Collins Publishers 2005; исти, *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*, Oxford University Press, New York 1993.

¹⁵ Ј. Каравидопулос, „Критикџ θεωρηση τοϋ κεκενενου των αγιογραφικων αναγνωρισματαϋν στη ορθοδοξη λατρεια“, у: *ΙΕΡΟΥΡΓΕΙΝ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΕΙΟΝ. Η Αγία Γραφή στην Ορθοδοξη Λατρεία*, Σεира Ποιμαντικџ Βιβλιοθηκџ 10, Атина 2004, 89.

¹⁶ Уп. изванредан прилог који показује колико је критика текста хеременутички важна: Barbara Aland, „Welche Rolle spielen Textkritik und Textgeschichte für das Verständnis des Neuen Testaments? Frühe Leserperspektiven“, *NTS* 52 (2006), 303–318. Уп. D. W. Riddle, „Textual Criticism as a Historical Discipline“ *ATHR* 18 (1936) 221: „The legitimate task of textual criticism is not limited to the recovery of approximately the original form of the documents, to the establishment of the ‘best text’, nor to the ‘elimination of spurious readings.’ ... The various form of the text are sources for the study of the history of Early Christianity.“ Уп. такође В. Ehrman, „New Testament Manuscripts and the Social History of Early Christianity“, у: В. D. Ehrman – M. W. Holmes, *The Text of the New Testament*, 361–379.

пања групписала у критичком апарату. Тако би црквене заједнице употребљавале један текст који је у прошлости већ читан и тумачен на богослужбеним сабрањима.¹⁷

2) Други начин је да се на основу поређења свих познатих рукописа реконструише један *нови џексџ*, који је неумитно вештачки, као што то чине Нестле-Аланд, GNT или SBL издања. Такав текст се потом нуди као изворнику најближи, пошто је плод научне процене великог броја рукописа. Евентуални проблем са овим приступом је тај што црквене заједнице добијају један нови текст који 1) вероватно, и поред свег труда, није идентичан са изворником и 2) као такав никада раније није био у богослужбеној употреби.

За очекивати је да се критика текста у будућности одвија у неколико правца. Најпре, може се рачунати са проналажењем нових рукописа, рукописних фрагмената и древне црквене литературе који ће свакако донети нове недоумице и нова решења у погледу одлука за одређена читања.¹⁸ Друго, питање издања критичког текста и критичког апарата остаје отворено. Могуће је да ће у будућности преовладати став да је издање базирано на једном поузданом рукопису примереније црквеним потребама. Могуће је такође да ће издања ићи на два колосека, једно за црквено-пастирске потребе, а друго за академско-научне. У сваком случају, ако и буде било тако, суштински је важно да текст буде идентичан, а да разлика буде само у критичком апарату и научном образлагању одлука за одређена читања. Треће, компјутеризација и дигитализација неумитно остављају последице и по критику текста. Следи осмишљавање предности и недостатака електронских обрада података.¹⁹ Четврто, херменеутика критике текста се развија у једну готово самосталну научну област. Држећи корак са општим тенденцијама у науци, критика текста постаје свесна својих лимита и својих идејних поставки.²⁰ Нарочито је актуелна тема црквене релевантности критичких издања Новог завета.

У српској библистици може се рачунати са консензусом у вези тога да сваки српски превод мора бити извршен са грчког изворника. Уосталом, једна од многих замерки преводу Новог завета Вука Карацића управо је та да није преводио са грчког оригинала. Међутим, посебну тему требало би да представља питање: са ког грчког изворника? Пре него што се позабавимо сагледавањима ове теме у прошлости, садашњости и будућности српске новозаветне науке, неопходно је изложити уkratко основне увиде и принципе на којима се заснива критика текста.²¹

Критика џексџа: основне џосџавке

Критика текста је фундаментална библијска дисциплина. Фундаментална је због тога што се она не бави правилима тумачења текста и методолошким апаратом,

¹⁷ Уп. P. Pokorný – U. Heckel, *Einleitung*, 114.

¹⁸ Довољно је само подсетити на путовања Курта Аланда који је шездесетих година 20.-тог века сакупио око 1000 рукописа које је сачувао на фото микро-филмовима и последица које су његови налази имали по критику текста.

¹⁹ Види више D. C. Parker, "Making Editions of the New Testament Today", у: R. Buitenwerf – H. W. Hollander – J. Tromp (прирп.), *Jesus, Paul and Early Christianity. Studies in Honour of Henk Jan de Jonge*, NovTSup 130, Brill, Leiden – Boston 2008, 349–361.

²⁰ Уп. низ увида код Hull, *Story*, 169–191.

²¹ Српски читалац се о овој теми може информисати код У. Шнеле, *Увод у новозаветну ејезезезу*, ПБФ, Београд 2007, 46–55.

већ усјановљава сам шекст који треба да се тумачи и на кога треба примењивати одређене методе. Већ је напоменуто да не постоји један јединствени текст Новог завета који би нам био доступан у рукописном предању. Аутографи, односно оригинални текстови новозаветних књига су изгубљени. Оно чиме чиме тумачи располажу су преписи, и то не директни преписи аутографа, већ преписи преписа.

Критика текста је научна дисциплина која проучава ове преписе/рукописе у трагању за хипотетичким изворним текстом новозаветних књига.

Књиге су све до проналаска штампарије преписиване, односно умножаване искључиво ручно. И само летимичан увид у процес преписивања књиге у антици недвосмислено показује да је егзактна репликација текста била немогућа (незграпан материјал за писање, континуирани текст без знакова интерпункције, ограничен извор вештачке светлости и сл.). У раној хришћанској Цркви потреба за умножавањем апостолских списа, било да је реч о Еванђељима или о посланицама, била је велика. О томе сведочи и њихова муњевита и широка географска распрострањеност.²² Може се претпоставити да су преписи настајали веома рано. Када је реч о Еванђељима довољно је подсетити да је Лука око 80. год. после Христа у Риму имао пред собом један препис Еванђеља по Марку и један препис Извора изрека, а да је готово истовремено Матеј у Сирији такође имао пред собом један препис Еванђеља по Марку и један препис Извора изрека који није био идентичан са Лукиним примерком.²³ Сваки препис доносио је са собом изванредан број грешака. Тако се сматра да је постојало неколико преписа Еванђеља по Марку и да Лука и Матеј не користе канонску верзију већ неку другу, у науци означену као прото или девтеро Марко.²⁴ Сваки следећи препис не само да је доносио нове грешке, већ је често наслеђивао старе, које је садржао предлошак са кога се преписивало. Тако су се грешке у преписима мултипликовале. Чак и када су преписивачи желели да исправе грешке које су им се чиниле уочљивима они су одступали од предлошка и чинили нове грешке, намерно или случајно.

Данас постоје 5763 грчка преписа/рукописа новозаветних списа. Ти рукописи се по обиму крећу од целокупног канона – свих 27 књига Новог завета – до малих фрагмената од неколико стихова. Они се датирају од средине 2. века до 16. века, мада је преписа Библије било и после проналаска штампарије. Базични увид је следећи: од свих науци доступних рукописа новозаветних списа не постоје два која су идентична! Одступања се крећу од безначајних до битних, односно од оних које не утичу на разумевање текста до оних која су суштински битна за разумевање. Које је читање изворније? Како се одлучити за једну варијанту, а одбацити другу, трећу или четврту? Којом логиком одређена одступања прогласити за „грешку“? На таква и слична питања покушава да одговори критика текста, на теоретском и практичном нивоу. Она нуди смернице и сугестије, али не и опште важеће рецепте и правила.

²² Уп. М. В. Thompson, “The Holy Internet: Communication Between Churches in the First Christian Generation”, у: R. Bauckham (прир.), *The Gospels for All Christians. Rethinking the Gospel Audiences*, T&T Clark, Edinburgh 1998, 49–70.

²³ Уп. више П. Драгутиновић, *Увод у Нови завет. Основи новозаветне науке I*, ИТИ, Београд, 2010, 147.

²⁴ Тако хипотеза два извора решава проблем minor agreements између Матеја и Луке против (канонског) Марка. Уп. исто, 146.

Оно што критику текста чини веома захтевном научном дисциплином је чињеница да се одлуке за или против једног читања морају доносити од случаја до случаја (case by case). Оно што важи у једном случају, не мора да важи и често не важи у другом. Стога ћемо надаље говорити не о правилима критике текста, већ о одређеним *критеријумима* који су се наметнули кроз практични рад са рукописима Новог завета.

1) Спољашњи критеријуми (текст-екстерни критеријуми)

Спољашњи критеријуми тичу се физичког стања и вредности рукописа. Материјали са којима се ради су грчки рукописи, рани преводи и патристички цитати. На основу рада са овим материјалима формулисано је неколико критеријума за одређивање изворнику ближег читања.

А) За критику текста су најважнији грчки рукописи. Проблем је што грчких рукописа пре IV века има само неколико, док је највећи број настајао од IV века па надаље. Грчки рукописи се и по редоследу настанка и углавном по вредности рукописне традиције деле на четири категорије²⁵: папирусе (127, обележавају се стилизованим латиничним словом P), мајускуле (318, обележавају се великим словима абецедe, алфавита и словом алеф), минускуле (2882, обележавају се арапским бројевима 01, 02, 03 итд.) и лекционаре (2436, обележавају се малим латиничним словом l и арапским бројевима). Мајускуле су рукописи писани великим словима и ова врста преписа је од ударне важности за критику текста. Проблем са овим рукописима је у случајевима када постоји недоумица око акцента (на пример да ли је једно лично име мушко или женско), пошто се у грчком на велика слова не стављају акценти.²⁶ Много бројније, али мање поузданије, су минускуле, рукописи писани малим грчким словима. Рукописи су писани *in continuo*, без знакова интерпункције, тако да само увежбано око може да прати редослед речи и хипотетички попуњава празнине које се неретко срећу код оштећених преписа.

Б) После грчких рукописа значајни су рани преводи, пошто су сви они настали са грчког изворника који је изгубљен. Најранији преводи су вероватно сиријски и латински, с краја 2. и почетком 3. века. Нешто касније настају етиопски, грузијски и др. Ови преводи су од користи за критику текста пошто се могу превести назад на грчки и тако евентуално установити верзија грчког предлошка који је био доступан древном преводиоцу. Овај поступак је научно веома захтеван и често несигуран у погледу резултата. С друге стране, на овај начин се може доћи грчких предложака који су веома древни, нарочито ако се има у виду чињеница да из периода до IV века поседујемо само неколико грчких рукописа новозаветних текстова.²⁷

В) После грчких рукописа и превода за критику текста су незаобилазни патристички цитати Новог завета. Значајни су патристички наводи сачувани не само на грчком, већ и другим језицима. Мада се црквени оци ретко позивају на рукописе Новог завета које користе и коментаришу их, у њиховим делима постоји мноштво цитата из Новог завета. Историјско критичка истраживања патристичких дела откривају верзије новозаветног текста које су биле у локалној употреби у одређеном историј-

²⁵ У Нестле-Аланд издањима они се у критичком апарату и наводе тим редоследом.

²⁶ Највећи број грчких рукописа пре 7. века нема акценте.

²⁷ В. Ehrman, "Textual Criticism of the New Testament", у: J. B. Green, *Hearing the New Testament. Strategies for Interpretation*, Cambridge U. K., Grand Rapids – Michigan ²2010, 20.

ском периоду. Најзначајне материјале за критику текста нуде патристички коментари на књиге Новог завета. Међутим, ту постоје одређени проблеми. Наиме, исто као и текстови Новог завета и патристички текстови су, свакако мањим интензитетом, преписивани. Преписивачи коментара на новозаветне списе ранијих аутора често су стих који се тумачи преузимали из неког њима доступног рукописа, а не коментара који преписују. Тако новозаветни стих више није исти онај који је употребљавао црквени отац у оквиру свог коментара, већ каснији преписивач. Истраживачким радом могуће је из текста коментара реконструисати новозаветни текст који је користио црквени отац. Ту се, међутим, јавља други проблем. Неретко је тешко одлучити да ли коментатор користи неки рукопис Новог завета као предлогач или цитира по сећању. С друге стране, у жељи да новозаветни текст инволвира у свој мисаони ток, древни аутор често прибегава извесним модификацијама текста, мењајући понекад ситне детаље, који су пак пресудни за критику текста. У сваком случају патристички цитати су од велике важности за критику текста и веома често се срећу у критичком апарату.²⁸

Имајући у виду материјално стање новозаветног текста у грчким рукописима, древним преводима и патристичким сведочанствима, критика текста је развила неколико критеријума који помажу при одлуци за изворнику ближе читање појединачних места из Новог завета.

1. Што више рукописа потврђује једно читање то се оно може сматрати ближим изворнику. Иако овај критеријум има јасну логику која у великом броју случајева функционише, ипак постоје изузеци који се констатују форнезичким радом на тексту. Наиме једна група рукописа којих може бити на стотине и сведоче једно читање могу имати заједничко порекло, тј. заједнички предлогач са кога су традирали једну идентичну грешку (традирана грешка). Дакле, више рукописа у прилог једном читању не значи да је то читање ближе изворнику. Коначно, у критичком апарату ћемо довољно често видети да се приређивачи одлучују за читање посведочено од неколико рукописа наспрам великог броја рукописа који сведоче одбачено читање.

2. Што су рукописи који сведоче једно читање древнији то је оно ближе изворнику. И овај критеријум има своју јасну логику (како време пролази то су рукописи „искваренији“) и нема сумње да је древност рукописа често гарант читања ближег изворнику. Међутим, и овде има одступања која се углавном тичу предлошка. Наиме, проучавање порекла рукописа може показати да је један рукопис из V века веран препис једног старијег предлошка од неког рукописа из IV века који је пред собом имао корумпиранији предлогач.

3. Што је једно читање географски распрострањеније то се може сматрати ближе изворнику. Овај критеријум увек функционише. Географски груписани рукописи, ма колико да их има на броју, традирају читање које је било карактеристично за ту област. Међутим, када је једно читање посведочено у рукописима разних географских области оно је вероватно ближе изворнику.

4. Који „тип“ текста подржава читање? Овај критеријум је повезан са претходним. У критици текста оперише се појмом „тип“ текста. У прошлости се сматрало да постоје четири типа текста (александријски, западни, византијски и кесаријски), док се данас обично рачуна са три:

²⁸ Уп. Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece*, 26. изд., Stuttgart 1981, 25*

1) Египатски или александријски (или неутрални) текст посведочен је кроз папирусе P^{66.75} и кодексе Ватикански, Синајски, Александријски (за Дап) и старе коптске преводе. За њега је карактеристична сажетост и доследност у изразу и мало граматичких и стилских поправки.

2) Византијски тип текста води порекло из Антиохије одакле је традиран у Византији, нарочито од 7. – 8. века. Због распрострањености назива се *κοινή* (општи) текст. Код овог типа текста констатује се доста поправки, док је стил елегантан и свечан. Значајани кодекси су А (за Еванђеља), Е, F, G, H.

3) Западни тип или D-текст настао негде на Истоку. Значајани кодекси су D и W, као и старолатински преводи. За овај тип текста карактеристичне су парафразе, премештања, коректуре. Текст Дела апостолских је 10% дужи него у осталим типовима.²⁹

Тип текста се установљава на основу груписаности рукописа по сличном облику текста на једном географском простору. Потом се констатује који рукопис припада коме типу. По правилу се александријски тип сматра најчистијим обликом и рукописи који сведоче овај тип имају предност.

Примарни задатак критике текста је, дакле, да се бави сакупљањем, поређењем (*collatio*) и вредновањем рукописа. Резултат овога рада је потом критички апарат који се налази око штампаног текста у коме се, у зависности од издања, нуди опсежан преглед *сјања* у рукописном материјалу. Приређивачи се одлучују за одређено читање, нуде у критичком апарату списак материјалних сведочанства за *одабрано читање* и *одбачене варијанте* и тако омогућују читаоцу да сам расуди у којој мери је њихова одлука оправдана.

2) Унутрашњи критеријуми (текст-интерни)

За разлику од спољашњих критеријума који се базирају на спољној, рукописној посведочености одређеног облика текста, унутрашњи критеријуми тичу се текста као таквог. Критика текста даје задовољавајуће резултате тек када се ова два критеријума доведу у смислену везу.

Текстови су у антици преписивани и у току процеса преписивања долазило је до грешака, било да су традиране старе грешке, било да су настајале нове. Велики проценат чине ненамерне грешке које су се чиниле из низа фактора који утичу на процес преписивања: замор преписивача, оптичке варке и сл. Такве грешке су у рукописима углавном лако препознатљиве и не утичу суштински на разумевање текста. Друга група грешака су намерне грешке. Код њих се препознаје намера преписивача да изврше интервенцију која одудара од предлошка. Мотиви за намерну измену текста предлошка на препису могу бити различити: жеља да се текст поправи граматички или садржајно, да се хармонизује са осталим текстовима (на пример код синоптичких Еванђеља или старозаветних цитата) и сл.³⁰ У току дуге праксе проучавања рукописа критика текста је установила два ударна правила:

а) *lectio difficilior potior*: теже читање је вероватније. Наиме, налази у рукописима показују да су преписивачи пре били склони да намерно поправе, дотерају или стилизују текстурални предлошак него да га граматички или садржајно „исква-

²⁹ О типовима текста У. Шнеле, *Увод*, 50–51. Шнеле наводи и кесаријски као четврти тип текста, мада се његово постојање данас углавном оспорава (тамо, 51).

³⁰ Исто, 59–60.

ре“. Стога се читање које је граматички и садржајно проблематичније сматра ближим изворнику.

б) *lectio brevior potior*: краће читање је вероватније. Ово правило је такође плод увида у рукописну традицију. Констатује се да преписивачи пре намерно додају, проширују и појашњавају него што скраћују текст предлошка. Стога се читање које је краће сматра ближим изворнику.³¹

Изузеци само потврђују ова два правила. Она не функционишу увек. Да би се она применила на неки текст потребно је да буду у смисленој вези са спољашњим критеријумима.

Унутрашњи критеријуми се такође односе на „иманентне могућности“.³² Оне се тичу стила, језика и теологије једног аутора. Оне се примењују углавном у оквиру збирке посланица апостола Павла и често су пресудне у оспоравању његовог ауторства читавих посланица или текстуалних фрагмената (на пример код Пастирских посланица). Код осталих списа Новог завета оне се примењују опрезније, мада постоје очигледни случајеви где се, у комбинацији са спољашњим критеријумима, може констатовати неаутентичност једног текстуалног одељка (на пример завршетак Еванђеља по Марку: Мк 16,9–20 или уметак у 1. Јовановој [*comma johanneum*]: 1Јн 5,7–8).³³

Закључна разматрања

Еванђелске речи: „други су се трудили, а ви сте у труд њихов ушли“ (Јн 4,38) могу се у потпуности применити на критику текста. Наиме, читав процес сакупљања, вредновања, поређења мноштва новозаветних рукописа је веома напоран и сложен. Труд да светло јавности угледа што више вреднованих и процењених рукописа чинио је и чини релативно мали број посвећених стручњака. Да би се научно обрађивали рукописи потребно је најпре темељно познавање грчког и осталих класичних језика и историјске граматике тих језика, као и владање техником обраде рукописних материјала. Уско специјализовани стручњаци улажу велики напор да се научној, црквеној и заинтересованој јавности предају резултати њиховог рада на расуђивање.

У српској библистици постоји потреба за освешћавањем значаја критике текста, како за разумевање Новог завета уопште, тако и за преводе. Српско говорно подручје свакако потребује један превод Новог завета са критичког текста и то превод који би био обогаћен критичким апаратом чија форма би могла бити тема јавне расправе. Да би се од садашње и будућих генерација очекивао један овакав подухват од националног значаја, мотивисање и обучавање младих теолога и филолога за ово поље црквено-просветне делатности остаје важан задатак српске академске средине. У даљим саопштењима потрудићемо се да екземпларно скицирамо историју критике текста у српској библистици. Број теоријских разматрања ове теме је код нас више него скроман, те ће обсервација самих српских превода и њихових грчких предлога бити од примарне важности.

³¹ Исто, 62.

³² Ehrman, “Textual Criticism”, 27.

³³ За завршетак Еванђеља по Марку види П. Драгутиновић, „Завршетак Еванђеља по Марку“, *Богословље* 1 (2002) 71–78. За *comma johanneum* види Ј. Каравидопулос, *Увод у Нови Завет*, Истина, Београд – Шибеник 2005, 283–284.